ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΟΥ ΣΤΑΛΙΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ ΣΤΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

του ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΔΕΛΗ

Ένα από τα πιο πολυσυζητημένα ζητήματα της ιστοριογραφίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αναμφίβολα, σχετίζεται με τις αποφάσεις του Ιωσήφ Στάλιν την παραμονή της γερμανικής επίθεσης.

Τα ξημερώματα της 22ας Ιουνίου 1941 η ναζιστική στρατιωτική μηχανή εισέβαλε στη Σοβιετική Ένωση. Πάνω από τρία εκατομμύρια άνδρες επρόκειτο να συμμετάσχουν στη μεγαλύτερη χερσαία επιχείρηση της Ιστορίας. Έξι μήνες αργότερα η αχανής πατρίδα της Οκτωβριανής Επανάστασης έφθασε στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Οι Γερμανοί βρίσκονταν στις πύλες της Μόσχας, το Κίεβο είχε καταληφθεί και το Λένινγκραντ δοκιμαζόταν από μια σκληρή πολιορκία.

Ο τρόπος με τον οποίο αποφεύχθηκε αυτή η πανωλεθρία έχει καταγραφεί στην πιο λαμπρή σελίδα της ιστορίας του Κόκκινου Στρατού και του Μεγάλου Πατριωτικού Πολέμου. Εντούτοις, οι λόγοι για τους οποίους οδηγήθηκε η Βέρμαχτ σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα ένα βήμα πριν από την τελική νίκη ανήκουν σε ένα αφήγημα που αφορά την πολιτική και τη στρατιωτική ηγεσία της χώρας, και ιδίως τον άνθρωπο που επισκίαζε με την παρουσία του το Κρεμλίνο.

Ένα από τα πιο πολυσυζητημένα ζητήματα της ιστοριογραφίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αναμφίβολα, σχετίζεται με τις αποφάσεις του Ιωσήφ Στάλιν την παραμονή της γερμανικής επίθεσης. Ανώδυνα θα μπορούσε κανείς να αποδώσει τη γοργή προέλαση του γερμανικού στρατού, κατά τα πρώτα στάδια της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, ως το αποτέλεσμα μιας σειράς καταστροφικών επιλογών ενός και μόνο προσώπου. Ωστόσο, οι μονοδιάστατες αναγνώσεις πολλές φορές οδηγούν σε εσφαλμένες αποτιμήσεις.

Ένας τεράστιος βιβλιογραφικός όγκος έχει παραχθεί γι' αυτό το ζήτημα και διαφορετικές προσεγγίσεις θέτουν διαφορετικά ερωτήματα. Σχηματικά, οι ερμηνείες που έχουν δοθεί ανήκουν σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη υποστηρίζει ότι η σοβιετική πολιτική την περίοδο εκείνη ήταν ρεαλιστική και μετριοπαθής, ενώ η δεύτερη ότι ήταν ακραιφνώς επιθετική. Πολλοί διακεκριμένοι ερευνητές έχουν δώσει το δικό τους στίγμα συνθέτοντας ένα πλούσιο μωσαϊκό απόψεων. Ο Βρετανός ιστορικός Ίαν Κέρσο, στο βιβλίο «Μοιραίες Επιλογές», ενώ θεωρεί ως αποκλειστικά υπεύθυνο τον Στάλιν αναρωτιέται ταυτόχρονα ποιες εναλλακτικές επιλογές τού είχαν απομείνει την εν λόγω χρονική στιγμή. Ένας άλλος ερευνητής, ο Λουίς Ροτούντο, ισχυρίζεται ότι μολονότι ο Σοβιετικός ηγέτης έκανε επαρκείς προετοιμασίες, δεν υπολόγισε σωστά τον χρόνο της εισβολής. Ο Γκαμπριέλ Γκοροντέτσκι στο κλασικό σύγγραμμά του η «Μεγάλη Εξαπάτηση» υποστηρίζει πως το μεγάλο λάθος του Στάλιν ήταν ότι πίστεψε πως μπορεί να κατευνάσει τον Χίτλερ. Τέλος, η Ζάρα Στάινερ στο μνημειώδες έργο της «Ο Θρίαμβος του Σκότους» συμπεραίνει ότι η απροθυμία του Κρεμλίνου να λάβει αντίμετρα οδήγησε σε μια άνευ προηγουμένου καταστροφή.

Προκειμένου να αναλυθεί επαρκώς το παρόν θέμα θα πρέπει να παρουσιασθούν και οι δύο όψεις του νομίσματος. Με αλλά λόγια, να αναδειχθούν τα σημεία στα οποία ο Στάλιν έχει ξεκάθαρες ευθύνες, αλλά και τα σημεία στα οποία φαίνεται να μην είναι ο πρωταρχικός υπαίτιος.

Μέσω αυτής της συγκριτικής μεθόδου θα γίνει εφικτό να συναχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα και να καλυφθούν όσο το δυνατόν περισσότερες πτυχές.

Η διεθνής κατάσταση την παραμονή της εισβολής

Την άνοιξη του 1941 ο προβληματισμός στο σοβιετικό επιτελείο ήταν κάτι παραπάνω από εμφανής. Δεν είχαν περάσει παρά μερικά χρόνια από τις βίαιες εκκαθαρίσεις της δεκαετίας του 1930, οι οποίες είχαν αποκεφαλίσει την ηγεσία του Κόκκινου Στρατού και της είχαν στερήσει τα πιο ικανά και έμπειρα στελέχη της. Όσοι δεν είχαν εκτελεστεί είχαν εξοριστεί στη Σιβηρία.

Η έναρξη του πολέμου θορύβησε το Κρεμλίνο και ένας αριθμός από τους εκτοπισμένους ανέλαβε εκ νέου τα πόστα του, ωστόσο αυτό δεν αρκούσε για να αποκαταστήσει τη βλάβη που είχε συμβεί. Η καταστροφική επίθεση εναντίον της Φινλανδίας, τον χειμώνα του 1940, όχι μόνο είχε κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου για τις επιχειρησιακές ικανότητες της σοβιετικής στρατιωτικής μηχανής, αλλά και είχε ενισχύσει τους κύκλους στο Βερολίνο που πίστευαν ότι η καταστροφή της Ρωσίας θα ήταν μόνο ένα ζήτημα έξι με οκτώ εβδομάδων.

Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1939 και την υπογραφή του συμφώνου Μολότοφ-Ρίμπεντροπ η ισορροπία ισχύος είχε αλλάξει δραματικά στη Γηραιά Ήπειρο. Βραχυπρόθεσμα, η εν λόγω κίνηση αποδείχθηκε μια διπλωματική επιτυχία καθώς έδωσε και στους δύο δικτάτορες ζωτικής σημασίας χρόνο. Πιο συγκεκριμένα, απέτρεψε το ενδεχόμενο ενός πολέμου σε δύο μέτωπα για τον Χίτλερ και έδωσε πίστωση στον Στάλιν ώστε να επανεξοπλίσει και να επαναδιοργανώσει τον Κόκκινο Στρατό. Πέρα από αυτό όμως, οι δύο άσπονδοι εταίροι δεν έτρεφαν αυταπάτες. Ο ηγέτης της ΕΣΣΔ αλλά και υψηλά ιστάμενοι αξιωματούχοι του είχαν μελετήσει την αυτοβιογραφία του Χίτλερ «Ο Αγών μου» και γνώριζαν τη θεωρία περί «ζωτικού χώρου» η οποία επέβαλλε επέκταση προς Ανατολάς.

Η κατάρρευση του Δυτικού Μετώπου το θέρος του 1940 προκάλεσε έναν σεισμό, ο οποίος έθεσε εν αμφιβόλω τη χρησιμότητα της συνεργασίας με το Γ' Ράιχ. Κανείς δεν είχε υπολογίσει εκείνη τη χρονική στιγμή μια τόσο ταχεία προέλαση του Άξονα και η πτώση της Γαλλίας ανέτρεψε τους στρατηγικούς σχεδιασμούς των πάντων. Το 1940 οι δύο χώρες είχαν κοινά σύνορα και οι βιομηχανίες των κατακτημένων δυτικών κρατών υπηρετούσαν τη γερμανική πολεμική προσπάθεια.

Τον Ιούλιο του ίδιου έτους ο Χίτλερ εξέφρασε στη στρατιωτική ηγεσία την απόφασή του να επιτεθεί στη Ρωσία και έως

Ο μέγιστος φόβος του Στάλιν, που απέρρεε από τη μη επαρκή προετοιμασία του Κόκκινου Στρατού, ήταν η αποφυγή της οποιαδήποτε πρόκλησης προς τον Χίτλερ.

τον χειμώνα το σχετικό σχέδιο θα έπαιρνε σάρκα και οστά. Η επίσκεψη του κομισάριου Εξωτερικών Υποθέσεων Βιάτσεσλαφ Μολότοφ, τον Νοέμβριο, στο Βερολίνο κάθε άλλο παρά βελτίωσε το κλίμα.

Τον επόμενο μήνα έγιναν δύο βήματα που οριστικοποίησαν την προσφυγή στα όπλα. Το πρώτο ήταν η έκδοση της στρατιωτικής οδηγίας 21 που δόθηκε προκειμένου να σχεδιαστεί μια επιχείρηση εισβολής, ενώ σχεδόν διεκόπησαν οι παραδόσεις βιομηχανικών προϊόντων που είχαν συμφωνηθεί στο πλαίσιο της συμμαχίας Χίτλερ-Στάλιν. Στον αντίποδα, η ανασφάλεια της σοβιετικής πλευράς είχε οδηγήσει στη συνέχιση της παράδοσης πολύτιμων πρώτων υλών. Η κίνηση αυτή αποδείχθηκε ευεργετικής σημασίας, καθότι εξισορρόπησε τις απώλειες που είχε η Γερμανία εξαιτίας του αποκλεισμού που της είχε επιβληθεί από το βρετανικό ναυτικό.

Η αυγή της νέας χρονιάς θα σηματοδοτούσε την αντίστροφη μέτρηση γι' αυτή την κολοσσιαία σύγκρουση. Οι τελικές αποφάσεις είχαν παρθεί. Το μόνο που απέμενε πια ήταν μια παραπλανητική τακτική που θα έστρεφε την προσοχή του Κρεμλίνου προς τη λάθος κατεύθυνση.

Η στρατηγική σκέψη του Στάλιν

Ο μέγιστος φόβος του Σοβιετικού ηγέτη, που απέρρεε από τη μη επαρκή προετοιμασία του Κόκκινου Στρατού, ήταν η αποφυγή της οποιαδήποτε πρόκλησης προς τον Χίτλερ. Αυτό βέβαια, πέρα από τον αντίκτυπο που είχε στο οικονομικό πεδίο, οδήγησε και σε μια λανθασμένη αξιολόγηση των εισερχόμενων πληροφοριών. Η έλλειψη εμπιστοσύνης που ήταν ένα εγγενές στοιχείο του χαρακτήρα του Στάλιν διογκώθηκε λόγω της εξαιρετικά κρίσιμης κατάστασης. Εκτός των άλλων, πίστευε ότι η Βρετανία ήθελε να εμπλέξει τη χώρα του σε πόλεμο εναντίον της Γερμανίας προς δικό της όφελος. Όπως ήταν αναμενόμενο, όλο αυτό το ρευστό κλίμα έδωσε ένα τεράστιο στρατηγικό πλεονέκτημα στο ναζιστικό Ράιχ.

Από την εποχή του Μεσοπόλεμου η ΕΣΣΔ είχε αναπτύξει το αρτιότερο και πιο εκτεταμένο κατασκοπευτικό δίκτυο από κάθε άλλη χώρα. Η διείσδυση των πληροφοριοδοτών της ήταν τόσο εκτεταμένη που είχε φθάσει στο σημείο να αποσπά πληροφορίες από υψηλά ιστάμενους διπλωματικούς και στρατιωτικούς κύκλους ανά την υφήλιο. Ενδεικτικά, μερικοί από τους πιο σημαντικούς πράκτορες των Σοβιετικών ήταν οι Χάρο Σούλτσε Μπόιζεν και Άρβιντ Χάρνακ. Ο Μπόιζεν, που είχε το ψευδώνυμο Κορσικανός, ήταν αξιωματικός της Λούφτβαφε, και είχε ειδοποιήσει επανειλημμένα για τις εκατοντάδες αναγνωριστικές πτήσεις που γίνονταν στον σοβιετικό εναέριο χώρο. Ο Χάρνακ ήταν διαπρεπής δικηγόρος και είχε προσβάσεις στο γερμανικό υπουργείο Οικονομικών.[1] Επίσης, ίσως και ο πιο ικανός πράκτορας που εργαζόταν για λογαριασμό της Μόσχας έδρευε στο Τόκιο. Επρόκειτο για το Ρίχαρντ Ζόργκε, ο οποίος αντλούσε πληροφορίες από τον Γερμανό πρέσβη στην Ιαπωνία και αξιωματικό της Βέρμαχτ Όιγκεν Οτ. Ο Ζόργκε, που έφερε την κωδική ονομασία Ραμζάι, είχε ενημερώσει ακόμη και για την ακριβή ημερομηνία της έναρξης της επίθεσης.

Οι πηγές, όμως, δεν περιορίζονταν μόνο στο σοβιετικό δίκτυο. Το Λονδίνο, με την έναρξη του πολέμου, και ειδικά μετά την πτώση της Γαλλίας, θέλοντας να προσεταιρισθεί την ΕΣΣΔ τροφοδοτούσε με τη σειρά του σημαντικές πληροφορίες. Ωστόσο, όπως επισημαίνει και ο ιστορικός Νόρμαν Στόουν, ο Στάλιν δεν ήταν διατεθειμένος να πιστέψει κανέναν και ιδιαιτέρως τους Βρετανούς. Το περίφημο κατασκοπευτικό δίκτυο με την ονομασία «Οι Πέντε του Κέιμπριτζ» έστελνε πληροφορίες τις οποίες δεν μπήκε καν στη διαδικασία να αξιολογήσει. Κάτι αντίστοιχο συνέβη και με το φαινομενικά κομμουνιστικό δίκτυο πληροφοριών Λούσι που έδρευε στη Γενεύη και επί της ουσίας ήταν βρετανικό.[2]

Λίγο πριν από την έναρξη της γερμανικής επίθεσης, με τις ισορροπίες πλέον

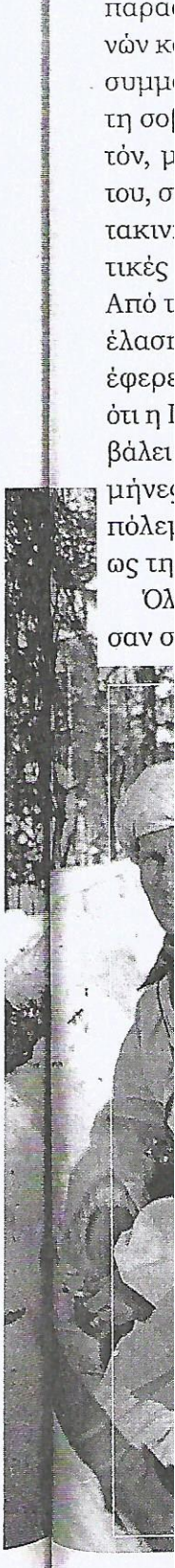

να κρέμονται από μια κλωστή, συνέβησαν δύο ήσσονος σημασίας γεγονότα που δεν αξιολογήθηκαν σωστά. Το πρώτο ήταν η πτήση του υπαρχηγού του ναζιστικού κόμματος Ρούντολφ Ες στη Σκωτία, και το δεύτερο η εκστρατεία του Άξονα στα Βαλκάνια. Η πτήση του Ες εξελήφθη ως μια παρασκηνιακή προσπάθεια των Βρετανών και των Γερμανών να συμπήξουν μια συμμαχία που ως απώτερο στόχο θα είχε τη σοβιετική εξόντωση. Για τον λόγο αυτόν, μόλις γνωστοποιήθηκε η σύλληψή του, στις 13 Μαΐου, ο Στάλιν διέταξε να μετακινηθούν τέσσερεις στρατιές σε επιθετικές θέσεις στα σύνορα με τη Γερμανία. Από την άλλη πλευρά, η ταχύτατη προέλαση της Βέρμαχτ στα Βαλκάνια τον έφερε προ εκπλήξεως. Έχοντας πειστεί ότι η Γιουγκοσλαβία θα μπορούσε να προβάλει αντίσταση για περισσότερο από τρεις μήνες είχε θεωρήσει ως δεδομένο ότι ο πόλεμος θα καθυστερούσε τουλάχιστον ως την άνοιξη του 1942.

Όλες οι παραπάνω εξελίξεις τον οδήγησαν στο να αγνοήσει κάποιες τελευταίες προειδοποιήσεις, παρά το γεγονός ότι οι ενδείξεις εντείνονταν ολοένα και περισσότερο. Τον Απρίλιο του 1941 ο Βρετανός πρωθυπουργός Γουίνστον Τσώρτσιλ, μέσω του πρέσβη στη Μόσχα σερ Στάνφορντ Κριπς, γνωστοποίησε με ένα επείγον τηλεγράφημα ότι οι Γερμανοί είχαν μεταφέρει τρεις μεραρχίες Πάντσερ από τη Ρουμανία στη Νότια Πολωνία. Επιπροσθέτως, καθημερινά κατέφθαναν αναφορές σχετικά με συγκέντρωση ναζιστικών στρατευμάτων στα σύνορα. Τον Ιούνιο είχαν εντοπιστεί βαρέα τεθωρακισμένα να κινούνται από την Πολωνία, ενώ από τα τέλη Μαΐου πολύ μεγάλοι σχηματισμοί πεζικού είχαν μεταφερθεί από τα Βαλκάνια και την υπόλοιπη κατεχόμενη Ευρώπη.

Η τελευταία προειδοποίηση που δεν *ελήφθη υπ' όψιν* σημειώθηκε στις αρχές Ιουνίου και πάλι από τον Τσώρτσιλ. Χάρις στη μηχανή αποκρυπτογράφησης ULTRA οι Βρετανοί είχαν παραβιάσει τον γερμανικό κώδικα και ήταν σε θέση να γνωρίζουν ότι ο Χίτλερ θα επιτεθεί στην ΕΣΣΔ το δεύτερο μισό του ίδιου μήνα.

Στιγμιότυπο από την εκστρατεία της ΕΣΣΔ στη Φινλανδία.

Στην παραμονή της εισβολής ήταν ευρέως γνωστό ότι επέκειτο γερμανική επίθεση και όλοι στο Ράιχ, αλλά και σε αλλά μέρη της Ευρώπης, το είχαν κατά νου. Ωστόσο, όπως σκωπτικά αναφέρει και ο ιστορικός Βάλτερ Λακέρ: «Και όμως ο Στάλιν, όπως πολλοί άλλοι παρανοϊκοί, είχε μια περίεργη έφεση στο να αγνοεί τους πραγματικούς κινδύνους και να επικεντρώνεται σε φανταστικούς».[3]

Αυτή η αινιγματική στάση μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός ότι ο πυρήνας της σκέψης του Σοβιετικού δικτάτορα συνεγκροτείτο στη βάση δύο απαράβατων παραδοχών. Πρωτίστως, θεωρούσε ότι σε περίπτωση πολέμου οι Γερμανοί θα επέδιδαν τελεσίγραφο, πράξη που θα του έδινε τον απαραίτητο χρόνο να προβεί σε επιστράτευση. Δευτερευόντως, και πιο σημαντικό, ήταν ότι δεν πίστεψε πότε πως ο Χίτλερ θα εξαπέλυε πόλεμο σε δύο μέτωπα, αν δεν οδηγούσε πρώτα σε συνθηκολόγηση τη Βρετανική Αυτοκρατορία. Αυτοί οι παράγοντες που είχαν εντυπωθεί στο μυαλό του οδήγησαν σε μια τακτική υψηλού ρίσκου. Το γεγονός, όμως, ότι δεν περίμενε μια αιφνιδιαστική επίθεση και το ότι υποτίμησε την αποφασιστικότητα του Γερμανού δικτάτορα παραλίγο να αποδειχθεί το κύκνειο άσμα για τη χώρα του.

Η μοναδική στιγμή στην οποία διαφάνηκε εμμέσως το ενδεχόμενο ενός προληπτικού χτυπήματος έλαβε χώρα σε μια ομιλία που έδωσε στους αποφοίτους της Ακαδημίας Πολέμου στις 5 Μαΐου, η οποία έληξε με τα εξής λόγια: «Ο Κόκκινος Στρατός είναι ένας μοντέρνος στρατός και ένας μοντέρνος στρατός είναι ένας επιθετικός στρατός».[4] Εντούτοις, όταν του προτάθηκε από τους επιτελείς του, μερικές εβδομάδες αργότερα, η πραγματοποίηση μιας αιφνιδιαστικής επίθεσης, αυτός τους απείλησε ευθέως. Ο κύβος είχε πλέον ριφθεί. Η ΕΣΣΔ θα γνώριζε τον απόλυτο στρατηγικό αιφνιδιασμό.

Ο ξένος παράγοντας και το σοβιετικό σύστημα

Σε γενικές γραμμές αυτές είναι οι κριτικές που έχουν διατυπωθεί για τον ρόλο του Στάλιν σχετικά με την αποτυχία του να διαχειριστεί επαρκώς την κρίση. Ωστόσο, πρέπει απαραιτήτως να αξιολογηθούν και οι άλλοι κεντρικοί παράγοντες που διαμόρφωσαν την κατάσταση. Αυτοί σχετίζονται με τη ναζιστική ηγεσία, τη βρετανική πλευρά, τις μυστικές υπηρεσίες και τους επικεφαλής του στρατού.

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να σημειωθεί είναι η συμπεριφορά των δυτικών δυνάμεων απέναντι στην ΕΣΣΔ. Ήδη από το 1938 και τη Συμφωνία του Μονάχου είχε επέλθει ένα ρήγμα στις μεταξύ

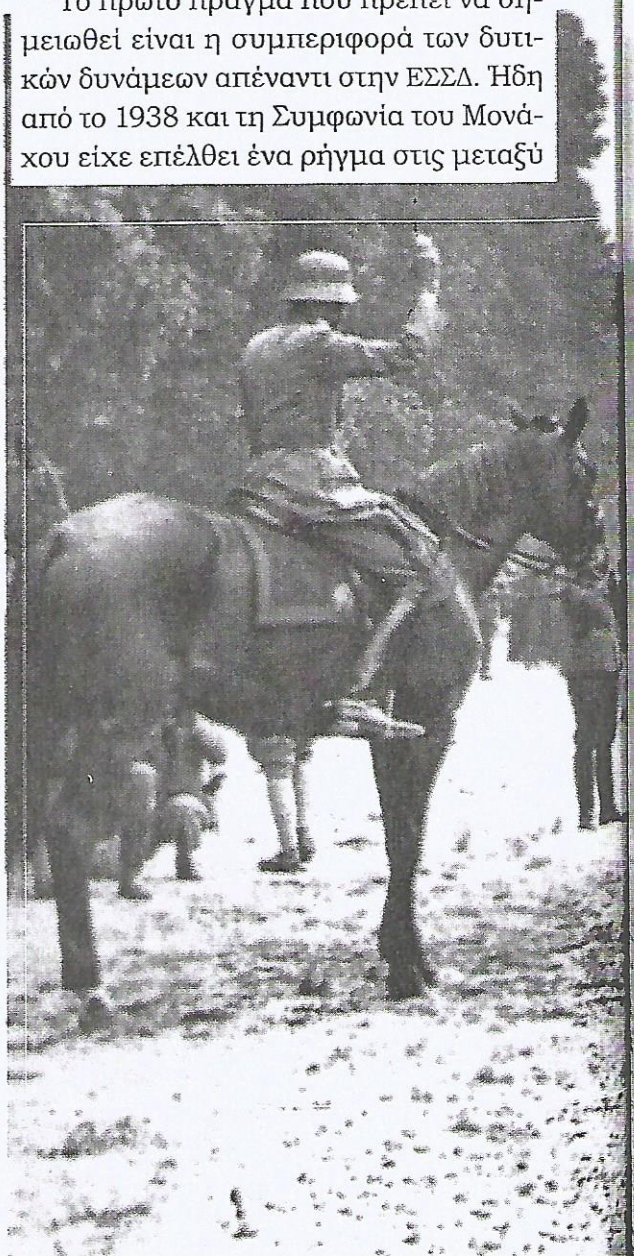

τους σχέσεις. Η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία είχαν προτιμήσει την οδό του κατευνασμού και είχαν αρνηθεί πεισματικά να συνάψουν μια στρατιωτική συμμαχία με τη Σοβιετική Ένωση. Αυτή η στάση αποξένωσε τον Στάλιν (ο οποίος ήθελε να τους δεσμεύσει σε περίπτωση πολέμου ώστε να μη συμπράξουν εναντίον του) και τον οδήγησε κατευθείαν σε συμμαχία με τον Χίτλερ.

Ένας άλλος σημαντικός κρίκος σε αυτή την αλυσίδα ήταν και η άριστα οργανωμένη επιχείρηση απόκρυψης από τους αξιωματούχους του Γ' Ράιχ. Η γερμανική προπαγάνδα στην προσπάθειά της να παραπλανήσει τους Σοβιετικούς προέβη σε μια εκστρατεία που αναδείκνυε το σχέδιο «Θαλάσσιος Λέων» και την εισβολή στη Μεγάλη Βρετανία ως πρωταρχική προτεραιότητα. Ο υπουργός Προπαγάνδας Γιόζεφ Γκαίμπελς έγραφε σχετικά στο ημερολόγιό του: «Η επιχείρηση Μπαρμπαρόσα προχωράει κανονικά [...] Τώρα το πρώτο κύμα καμουφλάζ βρίσκεται εν εξέλιξει [...] Μόνο ελάχιστοι άνθρωποι είναι πληροφορημένοι για το παρασκήνιό του».[5]

Επιπλέον, η ναζιστική στρατιωτική ηγεσία πραγματοποίησε μια κίνηση που αποδείχθηκε καταλυτικής σημασίας. Έως τα τέλη Μαΐου 1941 η πλειονότητα των δυνάμεων εισβολής, με εξαίρεση κάποια οχήματα επιμελητείας, ήταν σταθμευμένα όχι στην Ανατολική αλλά στη Δυτική Ευρώπη. Χάρις στην ανωτερότητα του σιδηροδρομικού τους δικτύου οι Γερμανοί κατάφεραν να μεταφέρουν στα ανατολικά τη συντριπτική πλειονότητα των τεθωρακισμένων μεραρχιών, του βαρέος πυροβολικού και της πολεμικής αεροπορίας μέσα σε μερικές εβδομάδες. Επομένως, οποιαδήποτε προληπτική κίνηση από σοβιετικής πλευράς, καθ' όλη τη διάρκεια της άνοιξης του 1941, δεν θα μπορούσε να αιτιολογηθεί.

Το ζήτημα της ανεπαρκούς ή και κακής διαχείρισης των εισερχόμενων πληροφοριών είναι και αυτό σχετικό και πρέπει να αξιολογηθεί υπό το παρακάτω πρίσμα. Όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, το σοβιετικό κατασκοπευτικό δίκτυο ήταν αχανές. Αυτό σήμαινε ότι καθημερινά κατέφθαναν χιλιάδες αναφορές και μόνο με-

Γερμανικά στρατεύματα παρελαύνουν στο Παρίσι.
ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Σοβιετικός κομισάριος Εξωτερικών Υποθέσεων Βιάτσεσλαφ Μολότοφ με τον Γερμανό υπουργό Εξωτερικών Γιόακιμ φον Ρίμπεντροπ.

ρικές από αυτές προωθούνταν στον ίδιο τον Στάλιν. Ήταν πολύ συνηθισμένο και επόμενο, πολλές φορές, η μία να αντικρούει την άλλη ή και ακόμη κάποια σήματα να προέρχονται από την ίδια τη γερμανική αντικατασκοπία. Συνεπώς, ο μεγάλος όγκος των πληροφοριών αλλά και η αμφιλεγόμενη αξιοπιστία τους είχε καταστήσει το έργο της αξιολόγησης εξαιρετικά δύσκολο.

Ίσως η υπόθεση που αντιπροσωπεύει περισσότερο από κάθε άλλη αυτή τη νεφελώδη κατάσταση σχετίζεται με τον Γερμανό πρέσβη στη Μόσχα κόμη Βέρνερ φον Σούλενμπουργκ. Ο συγκεκριμένος διπλωμάτης προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια και ήταν ένας άνθρωπος που επεδίωκε την ανατροπή του Χίτλερ. Είχε κατανοήσει από νωρίς τις περιπέτειες στις οποίες επρόκειτο να εμπλακεί η χώρα του και είχε κάνει το παν για να αποτρέψει μια πολεμική σύγκρουση με την ΕΣΣΔ. Την περίοδο πριν από την έναρξη του πολέμου είχε κάνει επανειλημμένα διαβήματα και στις δύο πλευρές με στόχο να βρεθεί ένας συμβιβασμός μέσω διαπραγματεύσεων. Αυτό που δε γνώριζε, όμως, ήταν ότι το γερμανικό υπουργείο Εξωτερικών μηχανορραφούσε εις βάρος του, με αποτέλεσμα να τροφοδοτεί εν αγνοία του το Κρεμλίνο με λανθασμένες πληροφορίες. Ενδεικτικό της παραπλάνησής του ήταν μια συνάντηση που είχε με τον Χίτλερ, όταν όλα είχαν πλέον πια κριθεί, στην οποία ο Γερμανός δικτάτορας του αποκρίθηκε κλείνοντας: «Και κάτι άλλο κόμη Σούλενμπουργκ, δεν έχω την πρόθεση να ξεκινήσω έναν πόλεμο με τη Ρωσία».[6] Όταν ο γηραιός αξιωματούχος έκανε την τελευταία προειδοποίηση προς τους Σοβιετικούς ήταν πολύ αργά. Κανείς δεν τον πίστευε πια.

Ολοκληρώνοντας, αναφορικά με την κριτική που έχει ασκηθεί στον Σοβιετικό δικτάτορα από τους στρατηγούς του για τη μη κινητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων πρέπει να ειπωθεί και ο κάτωθι ισχυρός αντίλογος. Το πρόγραμμα επανεξοπλισμού, ήδη από το 1940, εξελισσόταν με εντατικούς ρυθμούς. Τούτο σήμαινε πως μια επιστράτευση θα είχε διπλό αντίκτυπο. Αφ' ενός, θα εκλαμβανόταν από τη γερμανική πλευρά ως πράξη πολέμου, δίνοντας λαβές που θα της επέτρεπαν να παρουσιάσει την ΕΣΣΔ ως επιτιθέμενη. Αφ' ετέρου, μία, έστω και μερική κινητοποίηση, θα αποστερούσε πολύτιμα εργατικά χέρια από την πολεμική βιομηχανία. Αυτά τα γνώριζε πολύ καλά ο Στάλιν. Πάνω από όλα, για τον ίδιο είχε τεθεί το πλάνο, το οποίο έπρεπε να συνεχιστεί απρόσκοπτα έως ότου να είναι έτοιμος ο

Κόκκινος Στρατός για μάχη. Οποιαδήποτε σπασμωδική κίνηση θα μπορούσε να είχε επιφέρει μια καταστροφή μεγαλύτερη από αυτή που γνώρισε η ΕΣΣΔ κατά τα αρχικά στάδια της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα.

Εν κατακλείδι, είναι προφανές ότι ο Στάλιν έκανε καταστροφικές επιλογές αλλά θα ήταν ελλιπές να κατηγορήσουμε μόνο αυτόν. Κατά πάσα πιθανότητα τα πιο ολέθρια σφάλματα που διέπραξε ήταν οι εκκαθαρίσεις που αποδιοργάνωσαν πλήρως τη σοβιετική πολεμική μηχανή και το ότι ήταν πεπεισμένος πως ο πόλεμος θα ξεσπούσε το νωρίτερο το 1942, μη έχοντας προετοιμάσει ένα εναλλακτικό σχέδιο δράσης. Η αυτοπεποίθησή του ότι θα μπορούσε να χειραγωγήσει τον Γερμανό δικτάτορα ώσπου να ολοκληρωθεί το πρόγραμμα επανεξοπλισμού απεδείχθη ένα κολοσσιαίο λάθος.

Συμπερασματικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ως στρατηγικός σχεδιαστής ήταν αρκετά προσεκτικός και μετριοπαθής στις κινήσεις του, χωρίς όμως να λαμβάνει και την πρωτοβουλία για απευθείας διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Αυτό συνέβη διότι ο ίδιος θεωρούσε ότι οποιοδήποτε διάβημα τέτοιου είδους θα μπορούσε να εκληφθεί από το Βερολίνο ως σημάδι αδυναμίας. Η μοναδική σχετική κίνηση που υλοποιήθηκε αφορούσε την Άπω Ανατολή όταν συνήφθη, τον Απρίλιο του 1941, ένα σύμφωνο μη επιθέσεως με την Ιαπωνία.

Αναμφίβολα, όμως, πολύ μεγάλες ευθύνες πρέπει να επιμεριστούν και στους επικεφαλής του Κόκκινου Στρατού. Ήταν δική τους απόφαση να τοποθετήσουν τους σχηματισμούς σε επιθετικές θέσεις και ήταν αυτοί που πρότειναν φιλόδοξα σχέδια εισβολής, που εάν είχαν εφαρμοστεί θα είχαν δραματικές επιπτώσεις. Ένα από τα κύρια διαγράμματα επιστράτευσης (με τον κωδικό MP41) ήταν σχεδιασμένο υπό την αρχή ότι ο πόλεμος θα έλθει μόνο όποτε οι Σοβιετικοί το θελήσουν. Εντούτοις, όπως υποστηρίζει και ο ειδικός στο ζήτημα των σοβιετικών σχεδίων πολέμου Έβαν Μάντσλεϊ: «Δυστυχώς, η ανώτατη

Ο στρατάρχης Γκεόργκι Ζούκοφ.
ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Κρυπτογράφοι στη Μεγάλη Βρετανία εργάζονται πυρετωδώς για την παροχή νέων πληροφοριών.

διοίκηση δεν είχε μια ρεαλιστική στρατιωτική λύση. Προώθησαν γενική επιστράτευση όταν αυτό το μέτρο, έστω και συγκαλυμμένο, θα εμπεριείχε το υψηλό ρίσκο για μια πολεμική εμπλοκή με τη Γερμανία».[7]

Ακόμη και στις αρχές του 1941 σχεδόν κανείς δεν είχε επίγνωση για τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του στρατεύματος. Αυτό μπορεί να διαφανεί και από το γεγονός ότι πραγματοποιήθηκαν συνεχείς εναλλαγές στη διοίκηση του Γενικού Επιτελείου. Μόνο όταν διεξήχθησαν τα δυο πολεμικά παίγνια από τους στρατηγούς Ζούκοφ και Παβλόφ αποκαλύφθηκε μερικώς η αποκαρδιωτική εικόνα.

Μοιραία, όταν ξεκίνησε η εισβολή οι τελικές θέσεις των στρατευμάτων αποδείχθηκαν εσφαλμένες. Τούτο συνέβη διότι η στρατιωτική ηγεσία συμφώνησε με την εκτίμηση του Στάλιν ότι ο κύριος όγκος, σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης, θα εξαπολυόταν από την Ουκρανία. Η απόφαση αυτή κατέληξε στην τροποποίηση του ορθότερου αρχικού σχεδίου που προέβλεπε εισβολή από τα βόρεια.

Δεν χωράει αμφιβολία ότι ο ηγέτης του Κρεμλίνου είχε συγκεντρώσει την απόλυτη εξουσία στα χέρια του και ήταν ο άνθρωπος που έπαιρνε τις τελικές αποφάσεις. Ωστόσο, σε μια τόσο περίπλοκη και θολή κατάσταση γεγονός ήταν ότι μόνο οι αξιωματικοί είχαν μια πληρέστερη εικόνα για την πολεμική σκακιέρα. Επομένως, δεν θα ήταν άστοχο να ισχυριστεί κανείς ότι δεν επρόκειτο μόνο για μια αποτυχία του Στάλιν αλλά και του ίδιου του συστήματος που είχε δημιουργήσει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Ian Kershaw, *Μοιραίες Επιλογές: Δέκα αποφάσεις που άλλαξαν τον κόσμο*, μτφ. Νίκος Μαστρακούλης, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2008, σσ. 379-381.

2 Norman Stone, *Συνοπτική Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, μτφ. Χρήστος Καψάλης, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, 2013, σσ. 99-100.

3 Walter Laqueuer, *Russia and Germany, A Century of Conflict*, New Jersey, 1990, σ. 273.

4 Evan Mawdsley (2003), «Crossing the Rubicon: Soviet Plans for Offensive War in 1940-1941», *The International History Review*, 25:4, σ. 850.

5 Ian Kershaw, *Hitler. 1936-1945 Nemesis*, Penguin Books, 2000, σ. 382.

6 Bernd Wegner, «Ambassador Count Schulenburg and the preparations for Barbarossa», σσ. 202-203.

7 Evan Mawdsley, «Crossing the Rubicon», σ. 858.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Boog, Horst (edited), *Germany and the Second World War: vol.4: the attack on the Soviet Union*, Oxford University Press, 1996.

Gorodetsky Gabriel, *Grand Delusion. Stalin and the German invasion of Russia*, Yale University Press, 1999.

Ian Kershaw, *Μοιραίες Επιλογές: Δέκα αποφάσεις που άλλαξαν τον κόσμο*, μτφ. Νίκος Μαστρακούλης, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2008.

Kershaw Ian, *Hitler. 1936-1945 Nemesis*, Penguin Books, 2000.

Laqueuer Walter, *Russia and Germany, A Century of Conflict*, New Jersey, 1990.

Steiner Zara, *The Triumph of the Dark. European International History 1933-1939*, Oxford, 2011.

Norman Stone, *Συνοπτική Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, μτφ. Χρήστος Καψάλης, Αθήνα, εκδ. Ψυχογιός, 2013.

Wegner Berns (edited) *From peace to war: Germany, Soviet Russia, and the world, 1939-1941*, Berghahn Books, 1997.

Mawdsley Evan (2003) Crossing the Rubicon: Soviet Plans for Offensive War in 1940-1941, *The International History Review*, 25:4, σσ. 818-820.

Rotundo Louis, «Stalin and the Outbreak of War in 1941»: *Journal of Contemporary History*, Vol. 24, No. 2, Studies on War (Apr., 1989), σσ. 277-299.

Ο **Παναγιώτης Δελής** είναι ιστορικός.